

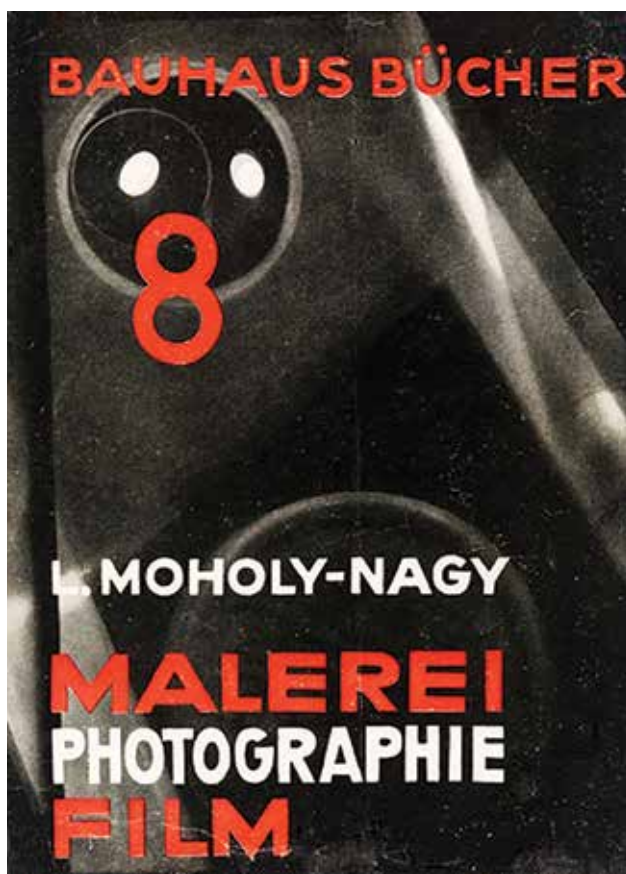
Moholy-Nagy és a fotográfia

EGY LEHETSÉGES NÉZŐPONTBÓL

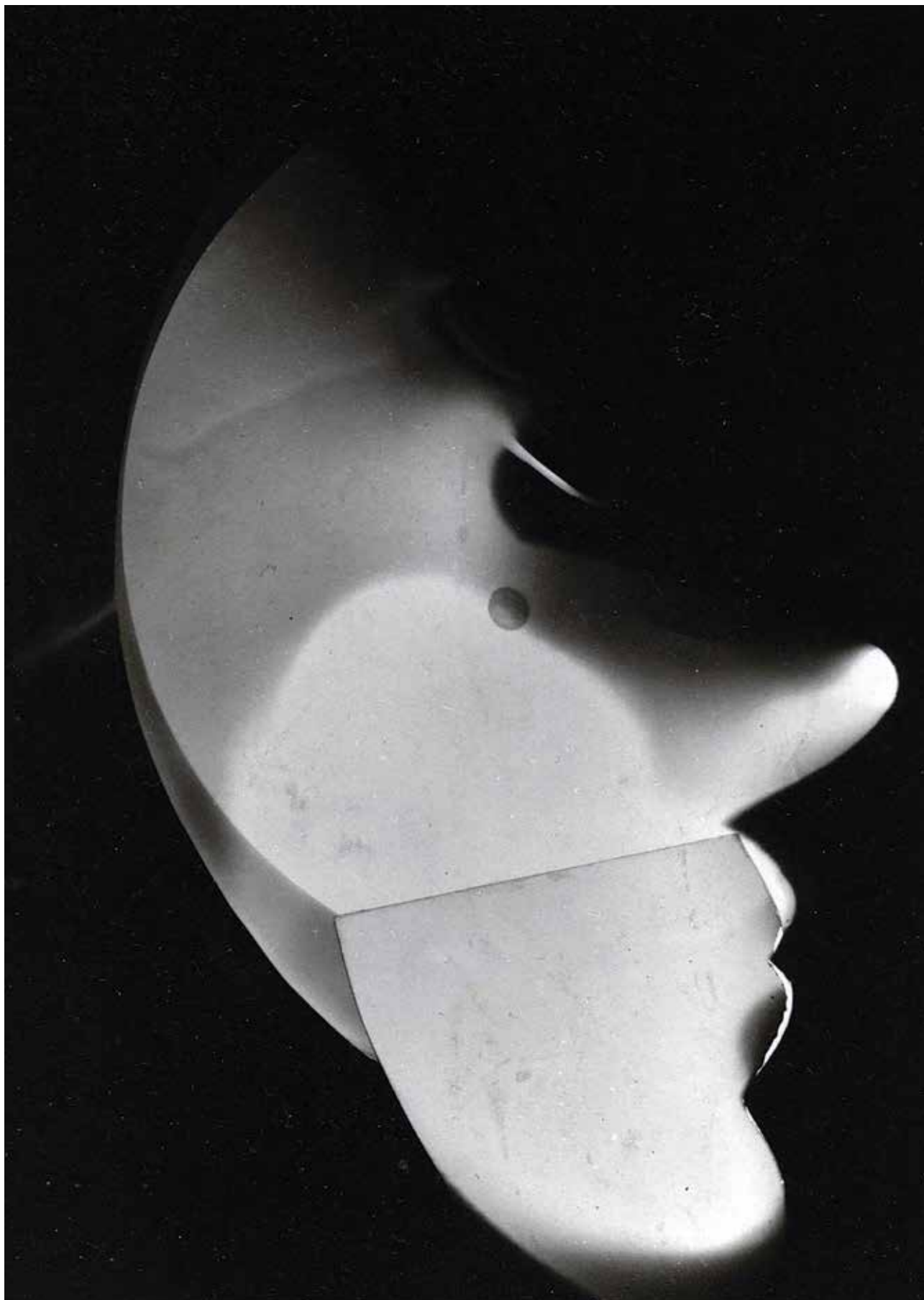
Elfogadva, hogy manapság – Hans Beltinggel szólva – sok-sok művészettörténet létezik, indokolt leszögezni, hogy az alábbiak csupán egyetlen – lehetséges – nézőpontot kínálnak a fenti témához. Ha gondolatban felidézünk a berlini Bauhaus-Archiv könyvtárának gyűjteményét, majd megnézzük az online is elérhető levéltári részleg legalább néhány dokumentumát, könnyen belátható, hogy az egyes ember megismerési lehetőségei nemcsak a Bauhaus egészét, de még Moholy-Nagy László (1895–1946) életművét, s azon belül fotográfiai munkásságát illetően is korlátozottak. Nyilvánvaló, hogy itt többféle szemléletmód, nézőpont érvényesíthető.

Moholy-Nagy fotográfiafelfogásáról éppen az egykori *Magyar Iparművészet* nyújtott korai információt. A nemzetközi látókörrrel rendelkező, művészetkritikai és -elméleti kérdésekkel is foglalkozó Bor Pál festő, grafikus, szobrász 1926-os recenziójában helyet kapott az első kiadású *Malerei, Photographie, Film* című könyvnek (München, Albert Langen Verlag, 1925), a modern fotóelmélet alpművének rövid bemutatása. A cikkíró elsősorban a festői fényképezéssel való szembenállást dicsérte a Bauhausbücher 8. kötetéről szólva. Meglátta azt is, hogy ebben a „füzetben” – ahogy Bor Pál a kiadványt aposztrofálta – nagy hangsúlyt kapott a fotogram: „[...] a »fotogramoknak« nevezett fotókérdéseket igyekszik most a kinetikai szépségek látószögébe állítani Moholy-Nagy és ezzel fokozni azt az érzékenységet, mellyel a modern embert a technikai kifejező formák spontán szépségei számára meg lehet nyerni.”¹ Meg kell jegyezni, hogy a *Malerei, Photographie, Film* a korabeli hazai fotográfiai sajtóban nem keltett figyelmet. A kötetet *itthon* „nem vették észre” – a második, 1927-es kiadás után sem –, pedig a húszas években már több szakmai

folyóirat (közelebbről: 1921-től a *Fotóművészeti Hírek* és a *Magyar Fotográfia*) is futott Budapesten.² Az itthoni fotókultúra nagyobb „dicsőségére” a mű magyar nyelvű megjelenésére is 1978-ig kellett várni.

Moholy-Nagy László *Malerei, Photographie, Film* című könyvének borítója (Albert Langen Verlag, München, 1925)
Jacket of László Moholy-Nagy's book *Malerei, Photographie, Film* (Albert Langen Verlag, München, 1925)

MOHOLY-NAGY László: „»Fotogramozott« önarckép” (a képet közlő magazin eredeti felirata)
László MOHOLY-NAGY: ‘“Photogrammed” self-portrait’ (original caption in the magazine carrying the picture) | Forrás: Uhu, 1928/5, 36.

MOHOLY-NAGY László: Fotogram. „Moholy fényérzékeny papírra fekteti fejét” (a képet közlő könyv eredeti felirata)

László MOHOLY-NAGY: Photogram. 'Moholy lays his head on light-sensitive paper' (original caption from the book publishing the picture)

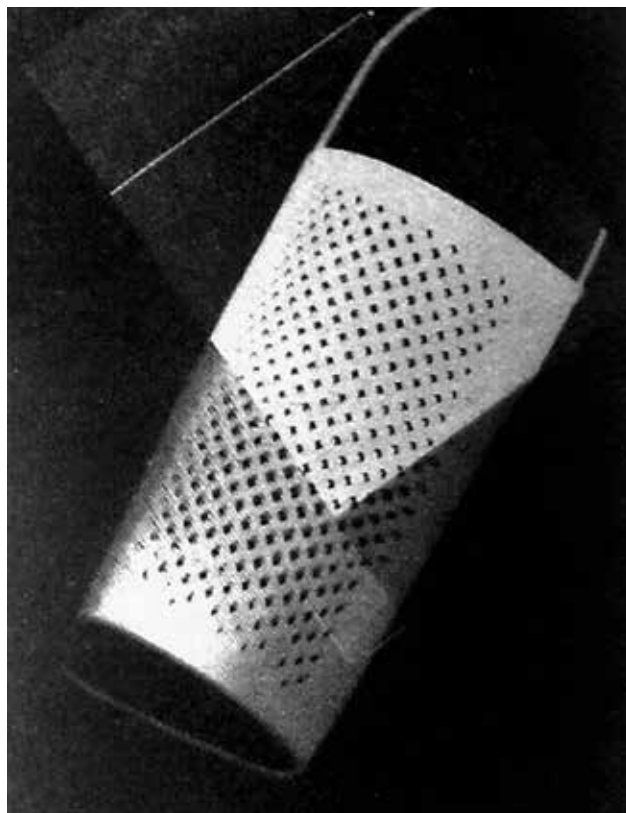
Forrás: 60 Fotos. Einl. Franz Roh. Klinkhardt–Biermann, Berlin, 1930, 28.

Moholy-Nagy és a fotográfia kapcsolatáról beszélni esetünkben egy apró, a fotogramról szóló közlemény nyújt alkalmat. A fórum, ahol ez megjelent, az Ullstein Verlag sikeres havi magazinja, a fénykorában több mint kétszázezer példányban közreadott *Uhu* volt.³ Az 1924 őszén indult orgánus annak idején folyamatosan tudósított a művészeti progresszió eseményeiről is. Ismeretterjesztő tevékenysége az új tárgyiasság bemutatásán, a fotóriport jelentőségének hangsúlyozásán és Breuer Marcell munkásságának méltatásán át a dadaizmusig terjedt.

1928 februárjában a farsanghoz hangolódva az *Uhu* borítóján egy piramisok előtt samárháton olvasó, pipázó, komikusan nagy méretűre elrajzolt férfi képe vetítette előre a magazinszám atmoszféráját.

A lapban egy rövid, szignálatlan írás *Photogramme – Eine neue Spielerei mit lichtempfindlichem Papier* (Fotogram – Új játék a fényérzékeny papírral) cím alatt jelent meg.⁴ A szöveg alapjául szolgáló információkat valószínűleg Moholy-Nagy adta meg a szerkesztőség számára. E kis közleményben, mint cseppben a tenger,

tükröződik Moholy-Nagy és a fotográfia kapcsolatának számos tényezője. Erről tanúskodik maga az indító kép. Az aláírás szerint ez egy „photogrammiertes» [fotogramozott, a szóalkotás eredetileg idézőjelben szerepelt – A. B.] önarckép”, amely „Moholy-Nagy professzort, a fotogram feltalálóját” ábrázolja. A kép és a szöveg kérdések sorát veti fel. Az első: miért egy *önarcképet* láthatunk itt? Feltételezhető, hogy ez a magazin olvasóinak szóló bemutatkozást is jelentett: az alkotó akkor publikált először az *Uhuban*. Megemlítendő, hogy ugyancsak ebben a lapszámban további két másik – önálló, egész oldalas képként megjelent – Moholy-Nagy-fotográfia is szerepelt. Ezek hagyományos értelemben vett fényképfelvételek voltak, bár a fotográfus itt is önmagát hozta. A lyoni stadionban készült kép meredek felülnézetet nyújtott – A kamera perspektivikus trükkje alcímmel –, a dessai műteremház képe pedig radikálisan felfelé irányított nézőpontból készült – a festő Moholy-Nagy professzor „vidám felvétele”-kommentárral.⁵ Nehéz nem észrevenni a mögöttes szándékot. Egy kétszázézes olvasótábor számára *farsangkor* „trükk”, és „vidám felvétel” címen eladni a fotográfiai formanyelvi modernizációt: semmi kétség, ez remek művészetpedagógiai fogás volt – aminek érvényesüléséhez az *Uhu* szerkesztősége alkalmas partnernek bizonyult.

MOHOLY-NAGY László: Fotogram. „Mi tud kihozni a napfény és egy kis fantázia a reszelőből?” (a képet közlő magazin eredeti felirata)

László MOHOLY-NAGY: Photogram. 'What can sunlight and a bit of imagination bring out of a grater?' (caption from the original publication)

Forrás: *Uhu*, 1928/5, 36.

Visszatérve a „fotogramozott” önarcképre: a Moholy-Nagy-életművet ismerve tudjuk, hogy több hasonló témájú munka létezik. Az 1930-ban Franz Roh bevezetőjével megjelent *60 Fotos* egyik képe eredetiben sajátos magyarázatot kapott: „Moholy fényérzékeny papírra fekteti fejét”, az erről szóló – ezúttal nem képaláírást, hanem – képfőlirotot célszerű a képpel együtt eredetiben idézni. Ez erősen hasonlít az *Uhuban* közölt önarcképre, csak éppen balra néző fejet jelenít meg a folyóiratban látható jobbra nézőhöz képest. Ismerve más önarcképfotogramokat is – legyen elegendő itt csak a feleségével, Lucia Moholyval közös korai „portréra” utalni – élénk tárul a fotográfiákat is készítő művész gyakorlata, hogy ugyanis – kísérletező kutatása által hajtva – gyakran egy-egy témájának több variánsát hozta létre.

MOHOLY-NAGY László: Fotogram. „Régi borotvapengék felhasználása”
(a képet közlő magazin eredeti felirata)

László MOHOLY-NAGY: Photogram. 'The utilisation of old razor blades' (caption from the original publication)

Forrás: *Uhu*, 1928/5, 37.

Fajsúlyosabb problémát képez annak végiggondolása, hogy a folyóiratbeli képi bemutatkozás voltaképpen egy *maszk* – ezúttal egy fotogram által megtestesített maszk – révén történt. Be is mutatta magát az alkotó, meg nem is. Maszk mögött megjelenni természetesen beleférne a farsangi szituációba, s abba is, hogy ez a publikáció eredendően a fotogramról szólt – a „fotogramozott” maszk tehát stílszerűen illeszkedő. De talán felvethető egy új kérdés is. Lehet-e magyarázatot keresni a *maszk mögött bújás mögött*? Ha felidézzük Hans Belting *Faces – Az arc története* című könyvének filozófiai mélységű elemzéseit e témában, a meditáció új terei is megnyílhatnak számunkra.

„Döntő fontosságú a tárgy ügyes kiválasztása: az egyszerű és ugyanakkor sajátos dolgok meglepő hatást keltenek a papíron” (a képet közlő magazin eredeti felirata)

'It's essential to choose the adequate objects: simple but peculiar things produce surprising effects on the paper' (caption from the original publication)

Forrás: *Uhu*, 1928/5, 37.

Végül figyelmet érdemel a fotogram feltalálójává minősítés – amely nyilvánvalóan a szerkesztőség véleményét tükrözte. Szakmai körökben közhelyszerűen ismert, hogy Moholy-Nagy a fotogramnak nem feltalálója, bár talán minden alkotótársánál, kortársánál hangsúlyosabban annak híve, alkalmazója, népszerűsítője volt. Figyelmet érdemel ugyanakkor egy a Moholy-Nagy-fotogramoknak szentelt összeállításban olvasható megjegyzés, miszerint az alkotó azt kijelentette, hogy a fotogram-önarckép feltalálója volt.⁶ Ez helytállónak tűnik: más fotogramalkotók munkásságából e pillanatig nem ismert fotogram-önarckép. A reszelő és a régi borotvapengék felhasználásával készült fotogramok illusztrációként szolgáltak ahhoz a megállapításhoz, hogy fantáziával és ízléssel „fotogramozva” nagyon szép és meglepő hatásokat lehet elérni.⁷ Nem kétséges: ennek a lehetőségnek a felvetése előrevetíti a „minden ember tehetséges” koncepciót, amelyet Moholy-Nagy aztán a *Von Material zu Architektur (Az anyagtól az építészetig)* című kötetében fejtett ki részletesebben.⁸

Ismét egy kitűnő művészetpedagógiai aktus: farsangi tréfaként kedvet kelteni az olvasókban egy komoly alkotói kísérlethez – fotogramok létrehozásához. Ezt erősítheti meg a cikk záróképe: egy a húszas évek divatos bubifrizuráját viselő lány éppen borotvapengéket használ fotogramjának készítéséhez.

A fotográfiai modernizációt megtestesítő fotogramok itt nemcsak vizuális élményt nyújtanak, hanem aktivitásra is készítenek. Valódi, Moholy-Nagyhoz illő program.

ALBERTINI Béla
fotótörténész

1. Bor Pál: A Bauhaus-könyvek. *Magyar Iparművészet*, 1926/1–2, 42. – Az idézet az eredeti írásmódot követi.

2. Német és osztrák szaklapok írtak róla recenziókat – [Fritz M[atthies] M[asuren]; Bücherschau: Malerei, Photographie, Film von Moholy-Nagy. *Photographische Rundschau und Mitteilungen*, 1926, 143; [Karl Henrich] Waggener: Malerei, Photographie, Film: von L. Moholy-Nagy. *Photographische Korrespondenz*, 1926. Juni 30. 62. Band, Nr. 2, 108–109.

3. A magazin számainak újraközlése: *Uhu. Das Monatsmagazin*. Zsgest. u. hrsg. Christian

Ferber. Ullstein, Berlin, 1979.

4. Photogramme. Eine neue Spielerei mit Lichtempfindlichem Papier. *Uhu*, 1928/5, 36–37. 5. l. m. (lásd 4. jegyzet), 60.; 100.

6. *Moholy-Nagy: The photograms. Catalogue raisonné*. Ed. Renate Heyne. Hatje Cantz, Ostfildern, 2009, 149.

7. l. m. (lásd 4. jegyzet), 36.

8. Moholy-Nagy László: *Az anyagtól az építészetig*. Ford. Mándy Stefánia. Utószó: Otto Stelzer, Hans M. Wingerl, Vámosy Ferenc. Corvina Kiadó, Budapest, [1973], 14.